

СЕМАНТИКА МОВИ І ТЕКСТУ

ЗБІРНИК СТАТЕЙ
VI МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

В.Н. Абашина. ТЕКСТ В АСПЕКТІ ВИДІЛЕННЯ	3
Я.Ф. Андреева. ДВА ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ	7
И.Ю. Андрианов. СИМВОЛИЧЕСКАЯ ОБРАЗНОСТЬ РАССКАЗА И.А.БУНИНА "БРАТЯ"	8
Л.В. Андрушко. ЕТНОЛІНГВОПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ	10
С.С. Ануфриева. ИМПЛИКАЦИЯ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ПОДТЕКСТА	15
Н.Н. Арват. О КОМПОНЕНТАХ ДЕТСКОЙ КАРТИНЫ МИРА	17
А. Аргуткина. ВРЕМЯ И ЧИСЛО В СОЗНАНИИ ДРЕВНИХ СЛАВЯН	18
Т. Ацаркина. ЛИНГВО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПОСТРОЕНИЯ УЧЕБНИКА ЧЕШСКОГО ЯЗЫКА	22
Я.А. Баран. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ І ЧАСТИНИ МОВИ	27
О. С. Баранівська. ПІДРЯДНІ ОЗНАЧАЛЬНІ РЕЧЕННЯ І ДІЄПРИКМЕТНИКОВІ ЗВОРОТИ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ЕКВІВАЛЕНТИ	30
В.М. Барчук. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У НОВЕЛАХ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ	35
Ф.С. Бацевич. ПРО ДЕЯКІ ПРОЯВИ СУЧАСНОГО НЕОГУМБОЛЬДТІАНСТВА	39
А.С. Белая. ТЕРМИН В СОВРЕМЕННОМ ТЕКСТЕ	44
Т.И. Берегова. О ПАРАЛЛЕЛЬНОМ ВНУТРЕННЕМ ДИАЛОГЕ В РОМАНАХ ЛЬВА ТОЛСТОГО	46
В.М. Березенко. ТИПИ ІМПЛІЦИТНО ВІРОГІДНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	49
Т.М.Берест. СЕМАНТИКА ПОЕТИЧНИХ СЛІВ ЗОРЯ, ЗІРКА, ЗВІЗДА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ	53
О.Л. Бессонова. КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ В СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПОЛЯ	57
Я.В. Бистров, Я.П. Жук. КОЛЬОРОНАЗВИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СКЛАДІ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП	61
Н.С. Богаткіна. ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА В ПРОЕКЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНІ МОВНІ КАРТИНИ СВІТУ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	63
И.Г. Богин. ОБЪЕДИНЕНИЯ ТЕХНИК ПОНИМАНИЯ ПРИ ОСВОЕНИИ СОДЕРЖАТЕЛЬНОСТИ ТЕКСТА	67
В.М. Бойчук. РОЛЬ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА У ПРОЦЕСАХ НОМІНАЦІЇ	69
І.І. Брага. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ У МОВІ ГАЗЕТИ	75
М.П. Брус. СЕМНА СТРУКТУРА ЗАГАЛЬНИХ ЖІНОЧИХ ОСОБОВИХ НАЗВ	78
С.З. Булик-Верхола. НАЗВИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ МУЗИЧНИХ УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	84
Л.Ю. Бурківська. ЛОКАЛЬНИЙ КОЛОРІТ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ БЛЕПКОГО "МОТРЯ"	89
О.В. Вакуленко. КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ПІДРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	91
Я.І. Васишин. СЕМАНТИКА ТА СЕМІОТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ МИХАЙЛА ОСАДЧОГО	92
А.Д. Васильев. О ВОЗМОЖНОСТЯХ «КОНТРОЛЯ СИТУАЦИИ»	96
А.В. Волошина. СЕМАНТИЧНІ КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ	99
М.В. Гамзюк. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕМОТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У КОНТЕКСТІ	103
Л.П. Голинська. ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОСТІ	108
Т.С.Головата, Т.Ф.Сулима. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	111
С.І. Григорук. СИНКРЕТИЗМ СЕМАНТИКИ КОЛЬОРУ ТА СВІТЛА В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ Г.ДЕРЖАВІНА	115
Н.В. Гуїванюк. ОСНОВНІ ТИПИ ІНФОРМАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНИХ СМИСЛІВ У РЕЧЕННІ-ВИСЛОВЛЕННІ	118
Ю.А. Гурская. ПОЛОЦК В БЕЛОРУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ И КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ КАРТИНЕ МИРА	127
А.В. Гутнікова. ВПЛИВ ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДІЄСЛІВ НА СУБСТАНТИВАЦІЮ ІНФІНІТИВА У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ ТА НОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВАХ	128
І.Г. Гуцуляк. ФРАГМЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В УКРАЇНСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ПОЕЗІЇ (АНТИТЕЗА "ЖИТТЯ – СМЕРТЬ")	134
О.Б. Грещук. КАТЕГОРІЇ ТЕКСТУ І ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ СЛОВОТВІРНИМИ ЗАСОБАМИ	138
А. Гудманян. ЛІНГВО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДНОМУ ТЕКСТІ	142

8. Культура русской речи. Учебник для вузов. – М.: НОРМА – ИНФРА, 1999.
9. Кривенко Б.В. Фразеология и газетная речь // Русская речь. – 1993. – № 3. – С. 44-49.
10. Земская Е.А. Введение // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Языки русской культуры, 1996. – С.9–31.
11. Ткаченко В.А. Ідеологічні кліше в мові тоталітарного суспільства // Мова тоталітарного суспільства. – К.: НАН України, 1995. – С.88–93.

М.П. Брус
(м. Івано-Франківськ)

СЕМНА СТРУКТУРА ЗАГАЛЬНИХ ЖІНОЧИХ ОСОБОВИХ НАЗВ

Лексико-семантична група ЗЖОН являє собою внутрішньо організовану підсистему загальної лексичної системи української мови XVI-XVII ст. Системність її забезпечується взаємозв'язаністю і взаємозумовленістю елементів – лексичних значень фемінітивів. Семантично зв'язаними слова виступають у тому випадку, коли їх значення мають спільні семантичні компоненти [1, с.108], тому виявлення системних відношень між ЗЖОН передбачає встановлення семної структури їх лексичних значень. Семна структура семем – це сукупність семантичних компонентів – сем [2], розміщених в ієрархічному порядку [3, с.371].

Лексичне значення слова складається з неоднорідних семантичних компонентів. Виділенню і впорядкуванню їх у структурі лексичних значень слів неодноразово приділялась увага [4, с.90-107; 5, с.54-85; 6, с.5-17; 3, с.371]. Проте на сьогоднішній день немає чіткої типології семантичних компонентів семем і впорядкованої термінології для їх позначення. Загальноприйнято у структурі семем виділяти предметно-логічну і конотативно-стилістичну частини [7].

У роботі аналізуються категоріальні, інтегральні та диференційні семантичні компоненти, за класифікацією сем Д.Н.Шмельова [8, с.153-155], а також розглядаються, якщо виникає необхідність, конотативно-стилістичні семи лексичних значень ЗЖОН в процесі аналізу вказаних денотативних сем.

Семна структура семем жіночих номінацій містить кілька категоріальних сем. Категоріальні семантичні компоненти є семами найвищого рівня абстракції. Вони об'єднують фемінітиви в єдине ціле, водночас зіставляючи їх з іншими семантичними угрупованнями в складі більших лексичних парадигм, межі яких поступово звужуються в ієрархічній послідовності із зниженням рівня абстракції сем. До таких категоріальних семантичних компонентів належать семи "предметність", "конкретність", "загальність", "істота". Сема "предметність" включає жіночі назви до категорії предметності, протиставляючи їх ознаковим, процесуальним та іншим номінаціям. Фемінітиви з семою "конкретність" відносяться до конкретних слів, на противагу абстрактним назвам. Із семою "загальність" жіночі імена входять до групи загальних номінацій, зіставляючись з власними іменами. Фемінітиви з семою "істота" належать до розряду найменувань істот, у порівнянні з назвами неживих предметів.

У структурі лексичних значень особових фемінітивів категоріальні семи посідають своєрідне місце. Для розуміння змісту жіночих назв вони не обов'язкові, але є постійними компонентами їх семантичної структури. В.Г.Гак, називаючи категоріальні семи архисемами, вважає їх прихованими компонентами, які відносяться до експліцитних сем, як родові поняття до видових, і які мисленнєво передують більш конкретним семам [3, с.370-371]. Одна і та ж категоріальна сема в одному випадку може виступати як

родосема, а в іншому як видосема. Напр., сема "істота" у стосунку до семи "загальність" є видосемою, а стосовно семи "особа" – родосемою.

На категоріальні семи нашаровуються семи, які більш увиразнені і важливі у структурі значень жіночих назв. Особливе місце у структурі семем фемінітивів займають семи "особа" і "жіночість". Ці семантичні компоненти є інтегральними семами лексичних значень жіночих номінацій, виступаючи постійними і обов'язковими семантичними компонентами семем фемінітивів.

За інтегральними семами у структурі лексичних значень жіночих назв йдуть диференційні семи. Вони розміщуються у свою чергу в порядку спаду рівня абстрактності, внаслідок поступового звуження свого змісту. Диференційні семи забезпечують розрізнення одиниць у межах ЛСГ жіночих номінацій, утворюючи на кожному ступені її членування опозицію. Саме тому диференційним семам відводиться роль внутрішнього організатора ЛСГ особових фемінітивів.

Для виділення диференційних сем у структурі лексичних значень ЗЖОН ми використовуємо методику аналізу диференційних сем, запропоновану Т.П.Ломтевим. За цією методикою диференційні семи визначаються шляхом розбиття загальної множини на підмножини, які становлять опозицію на кожному етапі членування. Для отримання достатньої кількості диференційних сем передбачається декілька членувань однієї множини [9, с.272-289].

Наявність у ЛСГ жіночих номінацій слів, які позначають особу взагалі та особу за конкретними ознаками, дозволяє виділити семи "фемінітивність" і "фемінітивність конкретизована". На основі цих семантичних компонентів ЛСГ розкладається на дві частини, які утворюють опозицію "фемінітивність" – "фемінітивність конкретизована". Для першої частини вказаної опозиції цей етап членування є останнім. Її представляють слова *женицизна* (К.ІСТ), *блжонка* (АЮЗР, II, 190), *жонка* "взагалі жінка" (К.ССУМ) тощо. У певному контексті семми цих слів можуть набувати додаткових сем. Напр., у реченні: *У же(н)цины волосы долги, да умь коротокъ* (ЗВП, 250) слово *женицина* набуває сем "нерозумність", "зневажливість". І.А.Стернін зазначає, що важливою особливістю "наведення" сем (термін І.А.Стерніна), як семного процесу, є його обов'язковий емоційно-оцінний характер [10, с.17].

Семантичні компоненти "фемінітивність" і "фемінітивність конкретизована" можуть не виділятися окремо у структурі лексичних значень жіночих назв. Сема "фемінітивність" збігається з семою "жіночість". Вона є основним, постійним семантичним компонентом семем жіночих назв. Крім неї, у значеннях деяких номінацій виділяється сема "вік", яка конкретизується семами "зрілий вік", "старий вік" тощо, напр.: *блжглова* "жінка" (ССУМ, 3, 148), *баба* "взагалі жінка" (ССУМ, 2, 3). Межі віку, які визначаються такими семами, неточні [11, с.118]. Сема "фемінітивність конкретизована" уточнюється диференційними семами.

Підгрупа ЗЖОН, пов'язаних семою "фемінітивність конкретизована", розпадається на три частини номінацій, утворюючи опозицію "належність, (стосунки, відношення, ставлення)", "стан" і "діяльність". Напр., семантичний компонент "стосунки" характерний для семем іменників *матка* (ЗВП, 267), *теща* (АЮЗР, II, 249), *малжо(н)ка* (АЖМУ, 83), які позначають осіб за родинними відносинами. Сема "стан" виділяється, напр., у семемах номінацій *царица* (ЗВП, 289), *королева* (АЮЗР, I, 62), які виступають найменуваннями осіб за соціальним станом. Семантичний компонент "діяльність" маємо, напр., у семемах назв *учителница* (К.ІСТ), *гафтарка* (ССУМ, 6, с.195).

Мікрогрупу номінацій з семою "належність (стосунки, відношення, ставлення)" представляють слова, які характеризують осіб за різними особливостями соціального та індивідуального життя. З урахуванням цього така мікрогрупа розкладається на множини іменників з семами "суспільність" та "індивідуальність". До множини "суспільність" входять назви з семами "належність до родини", "належність до етносу, раси", "належність до місця проживання", "відношення, ставлення, належність до релігії".

За семною структурою номінацій найбільш розгалуженою в ієрархічній організації ЛСГ фемінитивів є підмножина "належність до родини", яка об'єднує жіночі найменування з семами "спорідненість" і "свояцтво". Мікромножина слів з семантичним компонентом "спорідненість" складається з лексем на позначення осіб взагалі за спорідненням та за різними лініями повного і неповного споріднення. Початковим етапом членування мікромножини "спорідненість" є виділення номінацій з семами "загальна спорідненість" і "конкретна спорідненість". Напр., сема "загальна спорідненість" наявна у семемі назви *родичка* (К.ССУМ), а сема "конкретна спорідненість" – у семемі іменника *матерь* (АЗР, 2, с.25-26). Цей етап поділу є завершальним для частини "загальна спорідненість". Її представляє лише вказане слово *родичка*.

Наступним етапом членування мікромножини "спорідненість" є поділ номінацій з семою "конкретна спорідненість". До назв із семою "конкретна спорідненість" належать жіночі найменування повного і неповного споріднення, розмежування яких утворює опозицію "повна спорідненість" – "неповна спорідненість". Напр., у семемі лексеми *дочка* (АС, VII, 51) маємо сему "повна спорідненість", а в семемі слова *надъчерица* (АЖМУ, 69) – сему "неповна спорідненість". Комплекс номінацій з семою "неповна спорідненість" далі не членується, натомість широкою розгалуженістю характеризуються номінації з семою "повна спорідненість". Поділ фемінитивів з семою "повна спорідненість" є третім ступенем членування мікромножини "спорідненість" по лінії "конкретна спорідненість". На цьому етапі протиставляються частини номінацій з семами "пряма лінія" і "бокова лінія". Напр., семантичний компонент "пряма лінія" присутній у семемі слова *бабка* (АрхЮЗР, 3, IV, 224), а сема "бокова лінія" – у семемі назви *д#дина* (АС, VI, 73). Сукупність слів з семою "пряма лінія" утворює опозицію "висхідна лінія" – "низхідна лінія". Це парадигматичне відношення є четвертим ступенем поділу мікромножини "спорідненість" по лінії "конкретна спорідненість" – "повна спорідненість". Напр., сема "висхідна лінія" наявна у семемі лексеми *прабаба* (К.ССУМ), а семантичний компонент "нисхідна лінія" – у семемі назви *внУчка* (АС, VI, 91). Сема "висхідна лінія" вказує на покоління батьків, а сема "низхідна лінія" – на покоління дітей, тому у структурі лексичних значень жіночих номінацій виділяються ще такі семантичні компоненти "покоління батьків" і "покоління дітей". Сукупність номінацій з семою "висхідна лінія" ділиться на частини слів з семами "перше покоління", "друге покоління", "третє покоління", "четверте покоління". Напр., сема "перше покоління" характерна для семемі назви *матерь* (ГКР, 96), сема "друге покоління" – для семемі іменника *бабка* (АрхЮЗР, I, I, 70), сема "третє покоління" – для семемі слова *прабаба* (ЛК, 490), сема "четверте покоління" – для семемі лексеми *пра[пра]баба* (К.ССУМ). На цьому рівні завершується членування мікромножини "спорідненість" по лінії "конкретна спорідненість" – "повна спорідненість" – "пряма спорідненість" – "висхідна лінія" – "покоління батьків".

Поряд з найменуваннями, які мають сему "висхідна лінія", виділяється комплекс номінацій з семою "низхідна лінія". Позначаючи покоління дітей, слова цього комплексу розкладаються на частини

номінацій з семами “перше покоління”, “друге покоління”, “третє покоління”, “четверте покоління”. Так, семантичний компонент “перше покоління” наявний у семемі слова *дочка* (АЖМУ, 152), сема “друге покоління” – у семемі назви *внука* (АЗР, 1, 363), сема “третє покоління” – у семемі лексеми *правнучка* (К.ІСТ), сема “четверте покоління” – у семемі *праправнучка* (ЛК, 490). Основна частина номінацій з семою фемінітива *праправнучка* має семантичний компонент “стосовно батька”, який вказує на те, що особа (дочка) характеризується лише відносно батька. Цей семантичний компонент кваліфікується семами “посада батька”, “соціальний стан батька”. Напр., сема “посада батька” входить у семему слова *воеводянка* (АрхЮЗР, 6, I, 244), а сема “соціальний стан батька” – у семему слова *панна* (ККПС, 128). Цей етап є завершальним у поділі мікромножини фемінітивів з семою “спорідненість” по лінії “конкретна спорідненість” – “повна спорідненість” – “пряма лінія” – “низхідна лінія” – “лінія дітей”.

Фемінітиви з семою “бокова лінія” поділяються на частини номінацій з семами “лінія дітей” і “лінія батьків”. Напр., сема “лінія дітей” властива семемі іменника *сестра* (АЮЗР, 2, 140), а сема “лінія батьків” – семемі назви *тетка* (АС, III, 30). За семою “лінія дітей” у лексичному значенні фемінітивів йде сема “одне покоління”, яка конкретизується семою “кровність” або “кровність конкретизована”. На цьому рівні завершується членування номінацій з семою “кровність”. До них відносяться, напр., слова *сестра* (ЗВП, 70), *сестриця* (К.ІСТ). Сема “кровність конкретизована” у структурі семем фемінітивів деталізується семами “покоління брата”, “покоління сестри”, “покоління брата/сестри”, “шлюбність брата”. За першими трьома семами у лексичних значеннях фемінітивів йде сема “перше покоління”. Сема “покоління брата” характерна для семем номінацій *братана* (АрхЮЗР, 8, III, 306-307), *братанка* (АС, VI, 118), *сыновица* “дочка брата” (АрхЮЗР, 3, IV, 594). Семантичний компонент “покоління сестри” входить, напр., у семемі назв *сестреница* (ГКР, 57), *сестрычна* (АрхЮЗР, I, I, 224). Сема “покоління брата/сестри” є семантичним компонентом семем номінацій *племянница* (К.ССУМ), *небога* “племінниця” (АрхЮЗР, 8, III, 422). Сема “шлюбність” характерна для семемі слова *братовая* (ССУМ, 3, 61). Цей етап є останнім по лінії “конкретна спорідненість” – “повна спорідненість” – “бокова лінія” – “лінія дітей”.

Жіночі особові назви з семою “лінія батьків” поділяються на номінації з семами “лінія батька/матері”, “лінія батька”, “лінія матері”, які уточнюються ще семою “одне покоління”. Після неї у лексичних значеннях номінацій з семою “лінія батька/матері” розміщується семантичний компонент “кровність”, який завершує поділ частини “лінія батька/матері”. Цю частину представляє слово *тетка* (АС, III, 136). Найменування з семами “лінія батька”, “лінія матері” розкладаються на частини, утворюючи опозицію “кровність” – “кровність конкретизована”. Сема “кровність” є завершальним компонентом, напр., у семемі слова *стриенка* (К.ССУМ), яка містить ще конотативно-стилістичні семи “здрібність”, “ласкавість”. Сема “кровність конкретизована” у лексичних значеннях номінацій деталізується ще семами “покоління брата/сестри”, “перше покоління”. Названі семи характерні для семем фемінітивів *стрыечна* (ККПС, 102), *вувна* (К.ССУМ). На цьому закінчується членування мікрогрупи номінацій з семою “спорідненість” по лінії “конкретна спорідненість” – “повна спорідненість” – “бокова лінія” – “лінія батьків”.

На другому ступені членування мікромножини “спорідненість” поряд з комплексом “повна спорідненість” виступає комплекс “неповна спорідненість”. Сукупність номінацій з семою “неповна спорідненість” утворює опозицію “висхідна лінія” – “низхідна лінія”. Частина перша цієї опозиції конкретизується семами “лінія батьків”, “перша лінія”, які завершують її поділ. До неї належить слово *мачоха* (АС, I, 150). Друга

частина опозиції уточнюється семантичним компонентом "лінія дітей", за яким йдуть семи "перша лінія" і "перша лінія конкретизована". Сема "перша лінія" міститься, напр., в значеннях слів *пасербица* (К.ІСТ), *падъчерица* (АЖМУ, 69), а сема "перша лінія конкретизована", яка деталізується ще семами "покоління сина", "перше покоління", входить у семему назви *пасинковна* (К.ІСТ). Цим завершується поділ мікромножини "спорідненість" по лінії "конкретна спорідненість" – "неповна спорідненість".

Другою частиною підмножини "належність до родини" є мікромножина "свояцтво". Вона складається з невеликої кількості різноманітних за змістом номінацій. Неоднорідність їх лексичних значень ускладнює семантичну структуру мікромножини "свояцтво". Аналіз її починається з виділення у лексичних значеннях жіночих номінацій компонента "шлюбність". На основі цієї семи мікромножина "свояцтво" членується на комплекси фемінітивів з семами "пряма лінія" і "бокова лінія", які знаходяться на другому етапі поділу мікромножини "свояцтво". Напр., сема "пряма лінія" наявна у значенні слова *супруга* (АЮЗР, I, 55), а сема "бокова лінія" – у семемі назви *сноха* (АЗР, I, 309). Сема "пряма лінія" іменує осіб за безпосередніми стосунками, які склалися внаслідок шлюбності. Відгалуженнями комплексу "пряма лінія" є частини "бік чоловіка" і "бік дружини". Вони займають третій ступінь поділу мікромножини "свояцтво". Напр., сема "бік чоловіка" присутня у значенні слова *ятровка* (АрхЮЗР, 6, I, 61), а сема "бік дружини" – у семемі слова *теща* (АС, III, 88). Частина "бік чоловіка" охоплює назви з семами "лінія чоловіка", "лінія батьків" і "лінія свояків". Більшість номінацій з семою "лінія чоловіка" конкретизується семами "посада", "соціальний стан чоловіка". Виділенням фемінітивів з семою "лінія чоловіка" завершується поділ мікромножини "свояцтво" по лінії "шлюбність" – "пряма лінія" – "бік чоловіка" – "лінія чоловіка". Ця лінія відображена у лексичних значеннях слів *дружина* (ГКР, 415), *мать-жонка* (ККПС, 236) тощо. Названа лінія з урахуванням семантичних компонентів "посада чоловіка", "соціальний стан чоловіка" утворює систему лексичних значень номінацій *гайдучка* (АрхЮЗР, I, XI, 403), *су(д)иная* (ККПС, 183), *воеводиная* (ГКР, 242), *канцеляриная* (ККПС, 192) тощо.

Жіночі номінації з семантичним компонентом "лінія батьків" конкретизуються семою "перше покоління" і далі розгалужуються на частини "стосовно дружини" і "стосовно батьків дружини". Цими частинами закінчується лінія "шлюбність" – "пряма лінія" – "бік чоловіка" – "лінія батьків" – "перше покоління". Вказаний ряд разом з семою "стосовно дружини" утворює семантичну структуру слова *свекруха* (К.ССУМ), а з семантичним компонентом "стосовно батьків дружини" – лексичне значення слова *сваха* (К.ІСТ). У значеннях фемінітивів з семою "лінія свояків" наступним семантичним компонентом є сема "одне покоління", за якою іде семантичний компонент "кровність". Номінації з семою "кровність" розділяються на дві частини "стосовно дружини" і "шлюбність брата". Семемі іменників другої частини мають ще сему "стосовно дружини". На цьому завершується членування мікрогрупи "свояцтво" по лінії "шлюбність" – "пряма лінія" – "бік чоловіка" – "лінія свояків" – "одне покоління" – "кровність". Семи названої лінії з останнім семантичним компонентом "стосовно дружини" представлені у семантичній структурі слова *звизя* (К.ІСТ), а з семами "шлюбність брата", "стосовно дружини" – у семемах слів *ятровка* (К.ССУМ) і *деверая* (АС, VI, 83). Комплекс номінацій із семою "бік дружини" четвертого ступеня поділу мікромножини "свояцтво" розпадається на частини "лінія батьків" і "лінія свояків". Частина "лінія батьків" деталізується семою "перше покоління" і поділяється на слова з семами "стосовно чоловіка" і "стосовно

батьків чоловіка", які завершують лінію "шлюбність" – "пряма лінія" – "бік дружини" – "лінія батьків" – "перше покоління". З семантичним компонентом "стосовно чоловіка" ця лінія входить у семему назви *теща* (AS, III, 193), а з семою "стосовно батьків чоловіка" – у семему іменника *сваха* (К.ССУМ). Лексичне значення номінацій з семою "лінія свояків" формується з пучка сем: "одне покоління" – "кровність" – "шлюбність брата" – "стосовно чоловіка". Воно характерне для слів *сваякиня* (AS, VI, 134) і *ближниця* (ССУМ, 2, 113). Цим завершується членування мікромножини фемінітивів з семою "свояцтво" по лінії "шлюбність" – "пряма лінія" – "бік дружини" – "лінія свояків".

На третьому ступені поділу мікромножини "свояцтво", крім комплексу "пряма лінія", виділяється комплекс "бокова лінія". Він покривається номінаціями з семами "лінія дітей" і "лінія батьків". Назви з семантичним компонентом "лінія дітей" отримують семи "лінія чоловіка", "шлюбність чоловіка", "стосовно батьків чоловіка". Семою "стосовно батьків чоловіка" завершується семантична структура, напр. слова *невхетка* (AS, III, 203). На цьому закінчується лінія "шлюбність" – "бокова лінія" – "лінія дітей". Структура семем номінацій з семою "лінія батьків" має багатоступеневий характер. Вона розгортається в ряд: "лінія батька/матері" – "одне покоління" – "кровність" – "шлюбність дядька" – "стосовно дітей брата/сестри". Цей ряд утворює семему слова *дядина* (К.ССУМ). Ним завершується поділ мікромножини "свояцтво" по лінії "шлюбність" – "пряма лінія" – "бокова лінія" – "лінія батьків" і взагалі підмножини "належність до родини".

1. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М: Наука, 1976. – 355с.
2. Терміни *семантичний компонент* і *сема* вживаються як синоніми.
3. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики 1971 – М: Наука, 1972. – С.367-395.
4. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. – М: Высшая школа, 1990. – 176с.
5. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Воронеж. ун-т, 1985. – 171с.
6. Селиверстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. – М: Наука, 1975. – 240с.
7. Мовознавці по-різному іменують такі частини: першу називають емпіричною [4, 91], денотативною [5, 56], смисловою [6, 12], поняттєво-логічною [3, 384], а другу частину трактують однозначно, але деякі лінгвісти поділяють її на дві групи: конотативні і стилістичні семи [5, 70-73], а інші до того ж виділяють додаткові частини. Напр., О.Н.Селиверстова виділяє конфігуральні ознаки [6, 12].
8. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М: Наука, 1973. – 280с.
9. Ломтев Т.П. Общее и русское языкознание. – М.: Наука, 1976. – 381с.
10. Стернин И.А. Наведение сем в значении слова // Исследования по семантике. – Уфа: Башк. гос. ун-т им. 40-летия Октября, 1988. – С.13-17.
11. Матвеев В.И. Соотношение понятийного и языкового планов в лексико-семантической группе наименований лица по возрасту. // Структура і семантика мовних одиниць. – К.: Наук думка, 1985. – С.116-119.

Список використаних джерел

- АЖМУ Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVIст. (1582-1588рр.) / Підгот. до вид. М.К.Бойчук. – К.: Наук. думка, 1965. – 190с.
- АЗР Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб., 1846-1851. – Т. I-IV.
- АрхЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Вольском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Ч.1, т.1; 1914. – Ч.1, т.XI; 1914. – Ч.3, т.IV; 1876. – Ч.6, т.1; 1909. – Ч.8, т.III.
- АЮЗР Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – Санктпетербург, 1863. – Т.1.; 1865. – Т.II.
- AS Archiwum ksiazat Lubartowiczow Sanguszkow w Slawucie. – Lwow, 1887. – Т.1; 1890. – Т.III; 1910. – Т.VI; 1910. – Т.VII.

- ГКР Галятовський Іоаникій. Ключ розуміння. / Підгот. до вид. І.П.Чепіга. – К.: Наук. думка, 1985. – 443с.
- ЗВП Зіновій Кліментій. Вірші. Приповіді посполиті. – К.: Наук. думка, 1971. – 391с.
- К.ІСТ Картотека до Історичного словника українського язика Є. Тимченка. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів.
- ККПС Книга Київського підкоморського суду (1584-1644) / Відп. ред. В.В.Німчук. – К.: Наук. думка, 1991. – 344с.
- К.ССУМ Картотека до словника української мови XVI – I пол. XVII ст. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів.
- ЛК Лексикон словено-латинський Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В.Німчук. – К., 1973. – С. 421-540.
- ССУМ Словник української мови XVI – I пол. XVII ст. – Львів, 1994. – Вип. 2. – 151с.; 1996. – Вип. 3. – 251с.; 1999. – Вип. 6. – 255с.

С.З. Булик-Верхола
(м. Львів)

НАЗВИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ МУЗИЧНИХ УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Пізнання нації, як і окремої людини та її світобачення, неможливе без заглиблення в її мовну картину. Мова, будучи своєрідною формою відображення світу, може бути показником рівня розвитку культури народу, виразником своєрідності власне його картини світу.

У своїй свідомості людина закарбовує конструкт світу, який є вторинним існуванням об'єктивного, реального світу. Зафіксована картина реалізується у своєрідній формі – а саме, у формі мовних знаків, які перетворюються у мовну картину світу. Поняття МКС є одним із фундаментальних понять теорії пізнання, під яким розуміють “зафіксовану в мові і специфічну для даного мовного колективу схему сприйняття дійсності” [20, с. 47]

У сучасній лінгвістиці (Ю.Караулов, Г.Колшанський, Л.Лисиченко, Б.Серебрянников) розрізняють концептуальну картину світу (ККС) і мовну картину світу (МКС), які є взаємопов'язані. ККС можна вважати глобальною, вона є спільною для всіх людей і безвідносно до мови, а МКС розглядається як вираження ККС мовними засобами. “Концептуальна картина світу є підґрунтям картини світу мовної, але ці дві картини не тотожні: ККС багатша за змістом, а МКС – за формами вираження ККС” [4, с.10]

Поруч із всезагальною картиною світу можна виділити і спеціальну, де зафіксується бачення основних характеристик предметів, понять, що досліджуються в будь-якій царині людської діяльності. До таких спеціальних картин світу можна віднести музичну сферу діяльності людини, де з великою повнотою відбито звукове сприйняття світу, тобто все, що діє, за висловом І.Франка, на “слухові змисли”. “Світ тонів, гуків, шелестів, тиші – безмежний... у людей на його основі виробилася мова, перша і дуже багата скарбівня людських досвідів, спостережень, поглядів і чуття, людської цивілізації” [17, с.89.].

Розглянемо звукову картину світу, яка знайшла своє відбиття в українській мові, зокрема на підставі однієї з підсистем – музичні інструменти (ударні). Вибір саме назв ударних інструментів обґрунтовуємо тим, що вони становлять один із найдавніших пластів мови. Різноманітні калатала, клепала, дуплисте дерево чи інші подібні предмети, що з них можна було видобувати звук ударами палиці, люди спочатку використовували для організації трудового процесу, а згодом перетворили їх у музичні інструменти. В Україні вони побутують з давніх-давен. Їх